

Iðjudeilan á Akureyri

Iðjudeilan á Akureyri árið 1937 er ein lærdómsríkasta vinnudeila, sem háð hefur verið hér á landi. Rekstur hennar og gangur allur sýnir ljóslega þá hættu sem fólgin er í skipulagslegum tengslum verkalýðshreyfingarinnar við ákveðinn stjórnámlaflokk. Steingrímur Aðalsteinsson rit-aði langa og merka grein um þessu vinnudeilu árið 1937, rétt eftir að deilunni lauk. Hér birtist mjög stytt endursögn greinarinnar en greinina í heild sinni má finna á heima-síðu Eingar-Iðju, www.ein.is

Aðdragandi deilunnar

Félagið Iðja var stofnað sökum nauðsynjar á samtökum um að bæta launakjör og vinnuskilyrði verksmiðjufólks. Vinnulaun voru allt að 50% lægri en greitt var í Reykjavík fyrir sams konar vinnu, þrátt fyrir 23 ára viðleitni forstjóra Gefjunar (að hans eigin sögn) til að hækka vinnulaun sem frekast var unnt.

Strax eftir að Iðja var stofnuð gerði hún því fríðsamlegar tilraunir til þess að ná samkomulagi við atvinnurekendur um sómasamlegt kaup, en svar atvinnurekenda var að hundsa félagið og reyna að ganga að því dauðu með stofnun svokallaðra starfsmannafélaga í einstökum verksmiðjum, sem þeir sjálfir höfðu töglin og hagldirnar í. Iðja leitaði þá til Alþýðusambandsins og tók stjórn þess við málun haustið 1936 með það fyrir augum að ná, án vinnudeilu, samningi við stjórn SÍS.

Launin miklu hærri í Reykjavík

Iðja í Reykjavík hafði á þessum tíma í hyggju að hækka kauptaxta þann sem hún hafði fengið viðurkenndan, en þar sem sá kauptaxti

Innkaupastjórar kaupfélagana í heimsókn í Iðunni í nóvember árið 1954.

var mun hærri en vinnulaun í verksmiðjum á Akureyri var helsta undanbragð verksmiðjueigenda í Reykjavík að vitna í hið óheyrliga kaup þar og þá samkeppnisörðugleika sem þeim stafaði af því. Því sendi Iðja í Reykjavík Runólf Pétursson til Akureyrar, sem einn þátt kaupgjaldsbaráttu felagsins í Reykjavík, til þess að reyna að koma skriðu á starfsemi Iðju. Hann fékk í lið með sér erindreka Al-

þýðusambandsins, Jón Sigurðsson, og leitaði jafnframt eftir stuðningi verkalýðsfélaga í bænum, ef til vinnudeilu skyldi koma.

Þessi aðgerð heppnaðist, því nú streymdi verksmiðjufólk ið inn í Iðju og hækkaði félagstala hennar á skömmum tíma um helming. Enn var leitað eftir samningum við forráðamenn verksmiðjanna en þeir fóru undan í flæmingi og vildu ekki taka upp sliðar viðræður.

Þá setti Iðja kauptaxta, sem í höfuðuatriðum var sniðinn eftir kauptaxta Iðju í Reykjavík, og gekk hann í gildi 25. október. Atvinnurekendum var tilkynnt að taxtinn yrði knúinn fram í krafti samtakanna ef þeir gengju ekki að honum eða gerðu launasamning við Iðju fyrir tiltekinn tíma, en greinilegt var að atvinnurekendur ætluðu ekki láta undan öðru en afli samtakanna. Því ákvað Iðja að vinnustöðvun skyldi framkvæmd strax um mánaðamótin okt.-nóv.

Iðja leitað til annarra verkalýðsfélaga bæjarins um aðstoð og hétu þau öll eindregnu fylgi sínu, einnig stjórn Alþýðusambandsins og þar með félaga þess um land allt.

Verfallsstjórn var mynduð með tveim fulltrúum frá hverju verkalýðsfélagi bæjarins, sem samkvæmt beiðni hafði gerst aðili að deilunni, og enn fremur erindreka Alþýðusambandsins. Hafði þannig 15 manna nefnd stjórn á undirbúningi og framkvæmd verfallsins. Kom sú nefnd nokkrum sinnum saman áður en vinnustöðvunin var framkvæmd og má fullyrða

Barbara Ármannsdóttir við spunavél í Gefjun.

að í engri vinnudeilu, sem þarna hafði verið háð, hafi fyrirfram verið jafn mikil trygging fyrir því að deilan hlyti að vinnast.

Fyrstu dagar deilunnar

Vinnustöðvunin var framkvæmd, á mjög rólegan og friðsaman hátt, í verksmiðjunum Gefjun og lðunni að morgni 2. nóvember, en í verksmiðjunum í Grófargili og Skóverksmiðju J.S. Kvaran kl. 1 e.h. sama dag.

Að kvöldi fyrsta dagsins var fundur verfallsmanna í Verkalýðshúsinu og var húsið alveg troðfullt. Þar voru saman komnir félagar úr lðju, að mestu leyti ungt fólk sem fæst hefur áður tekið virkan þátt í stéttarbaráttu akureyriska verkalýðsins. Einnig fleiri eða færri meðlimir allra verkalýðsfélaga bæjarins og þá ekki síst þeir sem höfðu háð og unnið viðfrægar vinnudeilur. Þeir komu til að fylla upp eldmóð æskunnar með kunnáttu og orku hins reynda verkamanns og harðnaða í eldi stéttarbaráttunnar.

Eining verkalýðsins reyndist það afl sem atvinnurekendur stóðu ráðþrota yfir og á meðan því afli var beitt, samkvæmt einhuga ákvörðunum verfallsstjórnarinnar, var stöðug sókn af hálfu verfallsmanna. Á skömmum tíma hefðu þeir brotið til fulls á bak aftur stærilæti viðkomandi atvinnurekanda og knifni gagnvart vercafólkini sem leitt hefði til fullkomins sigurs, en þá kom atvinnurekendum lið þaðan, sem síst skyldi. Frá stjórn landsamtaka verkalýðsins, Alþýðusbandsstjórmenni.

Straumhvörf

Stjórn SÍS og umboðsmenn þess höfðu frá upphafi vinnustöðvunarinnar sett sem skilyrði fyrir því að þeir fengjust til viðræðu um lausn hennar að létt yrði vöruflutningsbanni af verslun KEA, en verfallsstjórnin ansaði ekki slíku. Stjórn Alþýðusbandsins hafði þó gefið undir fótinn í þessu efni og erindreki þess var öðru hvoru að þreifa fyrir sér í verfallsstjórnina með tilslakanir í þessa átt. Þegar verfallið hafði staðið í niu daga fékk

hann því til komið að verfallsstjórnin samþykkti að afléttu vöruflutningabanni af KEA til bráðaþinga.

Þessi ákvörðun verfallsstjórnarinnar var fastbundin þeim fyrirvara, að umboðsmenn SÍS kæmu til samninga þá strax um kvöldið og hefðu fyrir 10 næsta morgun skuldbundið sig til: 1) Að taka aftur í vinnu allt það iðnverkfólk, sem hijá þeim vann, er verfallið hófst. 2) Að höfða engin mál út af vinnudeilunni. 3) Að hafa ekki eftirleiðis í vinnu í verksmiðjunni annað fólk en það sem væri í eða gengi í lðju.

Væri þessum skilyrðum ekki fullnægt skyldi vöruflutningabannið hefjast aftur kl. 10 næsta morgun. Ennfremur fölst í ákvörðun verfallsstjórnarinnar fyrirmæli um, að strax og það sýndi sig að fulltrúar SÍS ætluðu að draga samningaviðræðurnar á langinn án þess að gera boð, sem væru sæmilega aðgengileg fyrir fólk, skyldi vöruflutningabannið hafið á ný og útvíkkað.

Það sýndi sig að þarna urðu straumhvörf í deilunni, vercafólkini til ófarnaðar. Skilyrði verfallsstjórnarinnar voru ekki uppfyllt og þó sátu umboðsmenn lðju sólarhringum saman í málþófi við fulltrúa SÍS. án þess nokkrar ráðstafanir væru gerðar til að pressa þá til viðunandi samninga. Þvert á móti var þeim gefið tækifæri til að draga að sér öll þau fóng, er fáanleg voru á staðnum, og búast þannig við lengri vinnustöðvun.

Ávöxtur undanhaldsins

Ávöxtur þessarar afsláttarpólítikur og málþófs við umboðsmenn atvinnurekenda kom fram í fyrsta tilboði þeirra og verður það smánar-tilboð þeirra ekki skýrt með öðru en því að þeir teldu sig hafa undirtökin á öðrum þýðingarmiklum stöðum. Tilboðinu var umsvifa-laust hafnað og sett var fram skýlaus krafa um að þessum samtakamætti væri beitt á jákvæðan hátt til fljótrar og vercafólkini hagkvæmrar lausnar í vinnudeilunni. Framkvæmdastjórn deilunnar varð

Skuli Sigurgeirsson við vefstól en þess má geta að karlmannsvefarar nutu sérkjara við gerð kjarasamninganna árið 1937.

Önnur kafnar konur að störfum í Gefjun. Laun kvenna voru lengi vel lægri en laun karlmannanna sem unnu á sama stað.

Verksmiðjuvinna getur verið erfið og lýjandi og ekki bætti úr skák að lengi vel fíkk verksmiðjufólk í Reykjavík haerra kaup en verksmiðjufólk á Akureyri.

ekki við þessari kröfu og skipaði erindreka sínum að kippa úr höndum verkalýðssamtakanna á staðnum sterkasta vopnину sem þau höfðu yfir að ráða. Verkfallsstjórninni var það frá upphafi fyllilega ljóst að voruflutningabannið á KEA væri það, sem á skemmtíma en nokkuð annað mundi knýja atvinnurekendur til viðunandi samninga við verksmiðjufólk. Þegar fleiri sólarhringa málþóf við umboðsmenn atvinnurekenda sýndi sig að bera ekki þann árangur, sem løjufólk tæki í mál að

sætta sig við, krafðist verkfallsstjórnin þess að þessu vopni yrði beitt að nýju.

Erindreki Alþýðusambandsins svaraði með að lýsa því yfir, að hann mundi slást fyrir því eftir fremsta megni á fundi lóju þá um kvöldið að samningarnefnd hennar fengi fullt umboð til að gera sérsamninga við KEA, á grundvelli þess sama tilboðs sem løjufundur hafði tveim dögum áður stráreprið og þar með kippa úr höndum verkalýðssamtakanna skæðasta vopnину.

Um þetta urðu skarpar deilur í verkfallsstjórninni sem lauk með því að erindrekinn hafði sitt fram. Í áframhaldi af þessu flutti erindrekinn málid á lójufundinum um kvöldið og gekk svo langt, að hann hafði í hótunum við fólkid, ef það ekki gæfi fyrnefnt umboð, enda fór svo að það var veitt.

Stjórn Alþýðuflokksins átti undir högg að sækja um pólitísku samvinnu við Framsóknarflokkinn og létt afturhaldsnaglana í Framsókn hræða sig til að fórrna hagsmunum verksmiðjufólkssins á Akureyri (og verkalýðsins almennt) á altari hrossakaupanna.

Sérsamningurinn við KEA var gerður þann 16. nóvember, eða þegar vinnustöðvunin hafði staðið í hálfan mánuð. Við það róuðust atvinnurekendur og ekkert nýtt tilboð kom frá þeim í viku. Þegar erindreki Alþýðusambandsins var að hamra fram sérsamningum við KEA, lagði hann áherslu á, að verkalýðssamtökun hefðu eftir sem áður tök á að beita voruflutningsbanninu gegn SÍS. og að Alþýðusambandið mundi gera það, ef þörf krefði. Verkfallsstjórnin var kölluð saman og heimtað að Alþýðusambandsstjórnin framkvæmdi nú loforð sín um voruflutningabann á SÍS. svo endir fengist sem fyrst á deiluna, en hún

komst að þeirri niðurstöðu að hún sjái sér ekki fært að verða við þessari kröfu og við það sat.

Tillögur sáttasemjara

Umboðsmenn atvinnurekenda fóru sér að engu óðslega eftir að KEA hafði verið losað úr klípunni með sérsamningum en þegar liðin var heil vika frá því og engar nýjar ráðstafanir verið gerðar til að flýta lausn deilunnar, munu þeir, og sáttasemjari, hafa vonað að fólkid væri orðið svo óþolinmótt að óhætt mundi að bjóða því öðru sinni tilboð í svipuðum stíl og fyrra tilboðið, en þeir misreiknuðu þol og einbeitni lójufólkssins. Þrátt fyrir þann óeðilega drátt, sem orðinn var á deilunni, og undanbrögð Alþýðusambandsstjórnarinnar, stóðu lójufélagar eins og klettur úr hafinu. Þessi fyrirmynðar staðfesta lójufelaganna, ásamt þoli þeirra við að standa verkfallsvaktir, nætur og daga, alveg til síðustu stundar, átti, úr því sem komið var, drygstan þáttinn í þeim árangri sem þó náðist að lokum. Atvinnurekendur þrjóskuðust að vísu eina viku enn, en þegar enginn bilbugur fannst á lójufólkunu var sáttasemjari enn láttinn bera fram nýja tillögu sem fól í sér talsvert auknar kjarabætur fyrir verkaþólk Gefjunar og var sú tilлага samþykkt af báðum aðilum að kvöldi 1. desember eftir að vinnustöðvunin hafði staðið réttan mánuð.

Það náðist að stíga verulegt spor til kjarabóta fyrir verksmiðjufólk, bæði hvað snertir kaup og vinnutíma. Hitt var þó meira virði, vegna þess að það skapaðist grundvöllur undir stöðugt vaxandi árangra, að félagslega margfölduðust stéttarsamtök verksmiðjufólk og gerðu sig gildandi sem samningsaðila við fyrirtækin. Það var ekki aðeins að lója hafi í undirbúningi og framkvæmd deilunnar meira en tvöfaltað meðlimatölu sína, heldur var nú hver meðlimur hennar tvíefldur að félagsþroska og stéttavitund að fenginni sinni fyrstu persónulegu reynslu af samtakamætti verkalýðsins.

Fólk á öllum aldri vann hjá Skinnaiðnaðinum en hér handleika Fróði Hjaltason, Sigurgeir Guðmundsson, Valdimar Bjarnason og Ingólfur Ásbjörnsson gærurnar.

Lærðomarnir

Fyrir verkalýð Akureyrar alveg sér-staklega, sem höfðu verið svo sundraðir í stéttarsamtökum sínum, en þó auðvitað um leið fyrir allan verkalyð, er máttur einingarinnar, sem svo áþreifanlega kom í ljós allan fyrri hluta deilunnar, sú staðreynd, sem áhrifaríkastir lærðomar verða af dregnir. Engum verkamanni né verkakonu sem tók þátt í deilunni eða fylgdist með gangi hennar gat blandast hugur um að eining og bróðurlegt samstarf verkalyðsfélaga bæjarins var fyrst og fremst sá aflgjafi sem ausið var úr. Sá múrveggur sem drottunargirni og ásælni hinna harðvítugu atvinnurekenda fékk ekki yfirstigið.

Í þessu tilfelli þurfti að hefja verfall til þess að knýja atvinnurekendur til viðræðu við verkalyðssamtökin. Eftir að vinnustöðvun var framkvæmd og verkalyðssamtokin höfðu haft öll ráð þeirra í höndum sér dögum saman sáu þeir að þeir urðu að hefja viðræður við verkalyðssamtökin. En þeir vildu enn þreifa fyrir sér og settu skilyrði fyrir því að viðræður byrjuðu. Eftir nokkurt þóf var orðið við skilyrðinu, þeim réttur litli fingurinn og þá færðu þeir sig auðvitað upp á skaftið. Tóku smám saman alla höndina og vélundu í gegn sér-samningum við KEA.

Bessi mynd frá árinu 1952 er úr frágangsdeild skóverksmiðjunnar. Tvær ungar stúlkur hreinsa skó og ganga frá þeim til pökkunar.

Sem sagt: Í vinnudeilum dugar engin „góðmennska“ við atvinnurekendur. Slíkt launa þeir aðeins með vélabréögum og ásælni. Það er aðeins óhvíkul beiting einhuga og djarfra samtaka, sem dugir.

Iðja, sem fyrir deiluna var mátt-laust félag sem atvinnurekendur neituðu að taka tillit til, var orðið afl sem ekki var lengur gengið framhjá.

Góðir félagar að störfum í skinnadeild Iðunnar. Lengst til vinstra er Benedikt Guðmundsson, þá Páll Ólafsson en ekki er ljóst hver snýr baki í myndavélina.

Guðrún Jónsdóttir hreinsar og straujar skó. Myndin er tekin í skóverksmiðjunni árið 1960.